

Наставно-научно веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 25. фебруара 2016. године, на предлог Одељења за међународне студије, формирало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације "Сунитско-шиитски сукоб и његове последице на безбедност у региону Блиског истока", кандидата мр Драгана Тодоровића, у саставу проф. др Мирољуб Јевтић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, проф. др Раде Божовић - редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду у пензији и проф. др Драган Симић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, ментор. Комисија је прегледала докторску дисертацију и подноси

## **ИЗВЕШТАЈ О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ**

### **I**

#### **Основни подаци о кандидату и дисертацији**

**1. Основни подаци о кандидату.** Драган В. Тодоровић рођен је 15.10.1960. године у Ресавици, СО Деспотовац, Република Србија. Основну школу и Гимназију завршио је у Ћуприји. Дипломирао је 1984. на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Одсек за арапски језик и књижевност. Магистарске студије окончао је 2007. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду одбраном магистарског рада "Програмски и акциони профил организације Хизбулах".

Од 1985. до 1998. године радио је у Другој управи Генералштаба ЈНА, односно Војске СР Југославије. Од маја 1998. године ради у Министарству спољних послова на различитим пословима: јун 1998. - август 2002. године, први секретар за штампу, информације и културу у Амбасади СРЈ у Триполију, Либија; август 2002. - новембар 2004. године, Дирекција Министарства спољних послова за Африку и Блиски исток, шеф Одсека за арапске земље Магреба, Машрека, Израел и Палестину; новембар 2004. - септембар 2007. године први саветник за политичка питања у Амбасади Србије и Црне Горе у Дамаску, Сирија; септембар 2007. - март 2009. године, Дирекција за Уједињене нације Министарства спољних послова, шеф Одсека за сарадњу са УНМИК-ом и другим међународним организацијама на Косову и Метохији; март 2009. - фебруар 2014. године, први саветник за политичке и конзуларне послове у Амбасади Републике Србије у Триполију, Либија; фебруар 2014. - јун 2015. године упућен у Ријад, Саудијска Арабија, како би отворио Амбасаду Републике Србије. Сада ради у Одељењу за Европу, Сектора билатерале Министарства спољних послова у рангу министра саветника.

Положио је, 2000.године, све испите предвиђене програмом Дипломатске академије Министарства спољних послова. Октобра 2002. године положио је и саветнички испит на тему "Организација СИН-САД и улога Либије ". Кандидат је током професионалне каријере завршио низ специјализованих курсева везаних за домен међународне политике, дипломатије, безбедности,

међународних односа и перманентно се усавршавао на научном и истраживачком плану. Говори енглески, ниво Ц1; француски, ниво Ц1, арапски, ниво Ц1. Служи се турским и персијским.

Објавио је једну монографију, два рада у научним часописима и превод чланка из часописа Арапске лиге из Каира:

- "Хизбулах: Божја партија", Институт за политичке студије, Београд 2010.године стр. 226 ISBN 978-86-7419-228-3;
- "Изборни систем Либана", Српска политичка мисао број 3/2008 год. 15 vol 21. стр. 65-84, УДК 342.8+324(569.3)
- "Савремени тероризам – ал Каида у исламском Магребу", 349-362 Национални интерес, часопис за национална и државна питања, година VII, вол. 10 број 1/2011 од стр. 349 до стр. 362. ISSN 1452-2152 УДК 323.1(=163.41)
- "Динамичност турског кретања и статичност арапских политика", написао Вахид Абд ал Мегид, оригинално објављено на арапском језику у часопису Арапске лиге "Шуун арабија" у броју 141 за 2010. годину). Превод објављен у научном часопису Српска политичка мисао, година XVIII vol. 31 број 1/2011, стр. од 337-346 ISSN 0354-5989 UDK 32

**2.Основни подаци о дисертацији.** Одлуком Универзитета у Београду - Веће научних области, 6 јула 2010.године, кандидату је одобрена израда дисертације "Сунитско-шиитски сукоб и његове последице на безбедност у региону Блиског у фебруару 2016. године.

Дисертација је у погледу форме и садржаја урађена складу са правилима Универзитета и ФПН, А4 формата, фонт Times New Roman 12, проред 1,5, маргине 30 мм на укупно 399 страна: са страницама резимеа, подацима о комисији, 15 страница релевантних извора, 44 странице табела, карата и биографијом кандидата.

Дисертација је сходно Правилнику о академској честитости ФПН и Одлуци Наставно-научног већа ФПН прошла проверу плагијата у програму ЕФОРУС (ЕПХОРУС). Извештај провере није нашао недостатке у смислу поштовања принципа академске честитости.

Дисертација је структурирана у осам целина: Увод; Основни разлози поделе ислама на сунизам и шиизам; Доктринарне разлике између сунизма и шиизма и њихов утицај на сукоб; Развој шиизма у савремено доба; Успон шиита у другој половини 20. и почетком 21. века и стварање прве арапске шиитске државе; Безбедносни односи у региону Блиског истока; Будућност сунитско-шиитских односа на Блиском истоку у контексту безбедности региона и Закључна разматрања. На крају је дат списак литературе домаћих и страних радова, монографије, научни чланци и други релевантни извори из области безбедности, међународних односа и политикологије религије.

## II

### Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације је унутармуслимански раскол у контексту међународних односа и безбедности, те последице које узрокује у региону Блиског Истока и свету. Реч је о вишевековном проблему - траје још од седмог века - чији верски корени имају политичке, економске, геостратешке, етничке,

верске, и безбедносне реперкусије. Предмет истраживања је дуготрајан, сложен и вечно "актуелан" сукоб који има глобалне последице, али који у научном погледу није довољно истражен. Сунитско-шиитски раскол на Блиском истоку, ако је икада био ограничен само на верске и доктринарне разлике две гране ислама, давно је превазишао те оквире. Он је директно условио институционални „дизајн“ држава у том региону, организацију власти и њено функционисање, односе етничких и верских група, и условио деловање бројних актера - институција, елита, великих сила, регионалних и међународних организација. Након пада режима иранског шаха Резе Пахлавија, преко рушења режима Садама Хусеина у Ираку, до тзв. Арапског пролећа, он је значајно утицао на међународне односе и безбедносну ситуацију, не само на регионалном, него и ширем међународном нивоу. Имајући у виду енергетски, геостратешки, економски и политички значај региона, у сунитско-шиитске односе су стално умешане и државе ван Блиског истока, пре свих САД, В. Британија и Француска, али и међународне и регионалне организације – Уједињене нације, Европска унија, Организација исламске сарадње, Арапска лига итд. Историјска вертикала овог феномена показује да се интензитет присутности наведених актера, њихове моћи и утицаја на ток сукоба мењао, али је сталан. Сунитско-шиитски сукоб постао је непосредна претња по безбедност свих земаља овог региона, потхрањујући и генеришући и исламски фундаментализам и тероризам. Експанзијом ислама, повећањем броја муслимана, подгревањем панмуслиманских пројеката, регионални сукоб добија нове подстицаје. Економско раслојавање, привредно - структурни проблеми, таласи демократизације у свету додатно усложњавају овај сукоб дајући му друге конотације: сукоб богатих и сиромашних, демократских и недемократских поредака, верника и неверника итд.

Аналитичка матрица заснована је на свестраном сагледавању овог феномена. Кандидат експликацију започиње приказом корена раскола сунизма и шиизма, наставља маркирањем кључних момената четрнаестовековне генезе тог раскола, и завршава критичком анализом облика његовог испољавања. У изразито широк темпорални лук истраживања, кандидат уводи читав низ различитих контекстуалних фактора - на националном, регионалном и глобалном нивоу - који потхрањују сукоб, усмеравају га, дају му на интензитету и обиму. Колега Тодоровић одређујући проблем истраживања указује на сву сложеност доктринарних и других разлика између две најважније гране у исламу, разлика толико великих и сложених да поједине сунитске теолошке школе шиите уопште не сматрају муслиманима.

Развојни пут у основи једног верског, теолошког разлаза, догматолошким прожима друштво, државе, регион и постаје један од кључних, ако не и централних пробелем у међународним размерама, повремено показујући обресе онога што су теоретичари пројектовали као сукоб цивилизација. Кандидат наглашава да је сунитско-шиитски сукоб у директној повезаности са питањем безбедности у региону и показује како је непосредно утицао на јачање тероризма и метеорски раст терористичке групе која је постала јача од ал Каиде, Исламске државе. Међутим, безбедносни аспекти су само везивна потка у којој он објашњава утицај сунитско-шиитског раскола на безбедност у региону Блиског истока. Компаративним приступом кандидат гради мозаик који фактографски доследно слика односе мањине и већине обликоване по етничким, верским, и идеолошким расцепима као особеност појединих држава обухваћених овом студијом, али истовремено наглашава политичку динамику,

интересе и позиције различитих актера, савезе, геостратешко позиционирање. Паралелно са развојним путем сукоба колега Тодоровић излаже и најмаркантије пројекте његове контроле и решавања показујући њихове структурне слабости. У том контексту, анализирани су мировни модели превазилажења негативног утицаја сунитско-шиитских односа по безбедност у региону Блиског истока кроз решавање неколико, међусобно повезаних и интерактивних, неуралгичних проблема.

Кандидат истраживање лоцира у просторном смислу користећи приступ који под Блиским истоком подразумева територије Плодног полумесеца - Сирија, Јордан, Либан, Израел, Палестина, Ирак - Арабијског полуострва - Саудијска Арабија, Уједињени Арапски Емирати, Бахреин, Катар, Оман, Кувајт, Јемен - Египат, Турска и Иран. Без обзира на то што је поимање региона Блиског истока различито и може бити опажено као уже и шире, у овом раду кандидат с правом није обухватио земље као што су Авганистан и Пакистан, као ни земље Северне Африке западно од Египта. Тежиште је стављено на територијални оквир настанка раскола, његовог позиционирања кроз државне структуре и политику, а не на рефлексије у другим регијама јер би то знатно проширило обим истраживања.

Блиски исток је позорница врло различитих и дуготрајних, нерешених проблема из прошлости. Најважнији међу њима је израелско-арапски сукоб са низом сепаратних проблема. Дужи сукоб од овог у региону је само сукоб сунита и шиита. Он у великој мери слаби капацитет Арапа и осталих муслимана да успешно реше палестинско питање, као централну тачку израелско-арапског сукоба. Израелско-арапски сукоб доминира последњом половином XX века, гура на маргину и оставља у сенци конфликт сунита и шиита. Међутим, од почетка Арапског пролећа овај сукоб се враћа на политичку позорницу и преузима примат најважнијег и најтежег проблема у региону Блиског истока. Збивања у Сирији и Ираку у којима су на супротстављеним странама главни учесници шиити и сунити, носе реалну опасност да се прелију и у друге блискоисточне државе са већинском шиитском популацијом - Бахреин - и у оне са бројном шиитском мањином - Саудијска Арабија, Либан, Јемен. Све земље региона су директно или индиректно, више или мање, увучене у сунитско-шиитски сукоб, али су у њега уплетене и земље које се не налазе на Блиском истоку, како оне које имају муслимане у свом саставу, тако и оне које су у сукоб укључене због других разлога. Тако је свет постепено схватао зашто сукоб између сунита и шиита, превазилази регионални значај и постаје глобална тема. У прилог оваквој тврдњи говори и чињеница да је Блиски исток редовно једно од главних питања на годишњим заседањима Генералне скупштине Уједињених нација.

Чињеница да сукоб траје толико дуго, генеза обухвата четрнаест векова, ставила је кандидата у осетљиву ситуацију означавања стајних тачки у периодизацији истраживања. Он се исправно усмерава на победу Исламске револуције у Ирану, америчку окупацију Ирака и тзв. Арапско пролеће као догађаје који су преломно обликовали овај сукоб и убрзавали његову ескалацију. Релативно дуго изоловање тог сукоба није дало резултате. Укљученост екстерних актера и катаклизмичном избегличком кризом сукоб добија глобалну димензију наглашену спектакуларним терористичким претњама и назнакама формирања Исламске државе. Безбедносне структуре великих сила нису се показале делотворним у сузбијању самозваног калифата - непризнате, али територијално распрострањене, економски, организованим

криминалом, оснажене геополитичке творевине која у верски фанатизованом и осиромашеном становништву задобија симпатије.

Кандидат је као циљ истраживања означио научну дескрипцију одредница сунитско-шиитског раскола на Блиском истоку, генезе тог раскола и последица које је произвео, у региону као целини, и посебно у појединим државама региона - Либан, Ирак, Саудијска Арабија, Бахреин, Сирија, итд. - посебно на безбедност Блиског истока и међународне заједнице. То је подразумевало и упоредну анализу односа међу појединим државама региона, као и њихових односа са земљама изван Блиског истока, посебно регионалним - Израел и Турска, - великим - САД и Русија - силама, и Европском унијом која је изложена највећим безбедносним ризицима. Реализацијом истраживања, кандидат надилази пројектом докторске тезе дефинисани циљ. Дисертација даје прецизну научну класификацију елемената за објашњење феномена сунитско шиитског сукоба као детерминанти које обликују организацију власти држава, њихове односе, изгледе за безбедносне ризике екстремних исламистичких терористичких организација.

Истраживање усмерава пажњу на феномен који не постоји само на Блиском истоку, него и у неким другим друштвима и државама где је ислам доминантна религија или је практикује знатан део становништва. Ван Блиског Истока није постојала јасна представа о потенцијалним безбедносним ризицима утицаја негативних последица овог раскола. Србија као држава са значајном муслиманском популацијом, окружена државама са сличном ситуацијом, геостратешки позиционирана на раскрсници исток-запад и север-југ, географски близу извора конфликта, разгранатим везама са државама Блиског истока - не може искључити могућност преливања тог сукоба на своју територију. Разумевање корена конфликта је предуслов за превентивно деловање и спречавање потенцијалних безбедносних ризика и очувања стабилности политичког система.

### III

#### Основне хипотезе

Непревазиђене, вековима одржаване и подгреване, доктринарне разлике у исламу испољене кроз учење сунизма и шиизма корен су расцепа религиозне природе који се од потискиваног и контролисаног сукоба постепено формирао у централну осу раздора у исламу, једној од доминантних религија у свету. Сунити и шиити верске поделе пројектовали су на структуру друштва, политичку културу и државну организацију. Раскол се тако институционализовао ван верских организација и добио платформу за глобално ширење. Тако је иницијално верски конфликт прво постао генератор насиља и сукоба међу муслиманима и државама у којима живе, формирао се као регионални сукоб, да би укључивањем великих сила прерастао у глобални сукоб, са великим безбедносним претњама међу којима је тероризам само један појавни облик. Потенцијално он је данас конфликт чији религиозни, културолошки, економски, политички и геостратешки аспекти могу попримити обележја судара различитих цивилизација. Ово су ставови којима кандидат формира генерални хипотететички оквир овог докторског темата.

Победа Исламске револуције у Ирану 1979. године, америчка интервенција у Ираку 2003. године и догађаји означени као Арапско пролеће

2010-11. године, испровоцирали су потискивану мржњу између сунита и шиита, довели до крвавих обрачуна у многим земљама региона и погоршали односе између најважнијих регионалних сила. То су моменти који су генерисали и реафирмацију исламског фундаментализма, тероризма и нарушили баланс снага угрожавајући безбедност на Блиском истоку. Доласком Хомеинија на власт, „успавани“ шиити почињу извоз исламске револуције по иранском рецепту. Сунити се удружују у бројне терористичке организације са ал Каидом на врху. Падом Садама Хусеина у Ираку шиитски покрет добија нови полет: шиити долазе на власт примењујући репресију према онима који су до тада њих угњетавали. Сунити одговарају новим облицима тероризма и екстремизма. Ова спирала потхрањивања и убрзавања сукоба замагљује верске изворе сукоба. Он поприма обележја сукоба држава и регионалног сукоба, али са великим потенцијалом да ескалира. Енергетски, економски и геостратешки интереси великих сила у региону Блиског истока додатно обликују овај конфликт, с једне стране. Експанзија фундаментализма од делова муслиманске популације широм света ствара потенцијалне савезнике екстремних група, организација, покрета чије терористичке акције прете да ескалирају и доведу до преобликовања држава и власти на основама њиховог схватања ислама, с друге стране.

Услови у којима је дошло до поделе муслимана на суните и шиите у првом веку настанка ислама и појаве сукоба међу њима, последица су политичких, друштвених, верских, економских и других проблема који нису решени пре смрти пророка Мухамеда. Врхунски верски ауторитети на сунитској и шиитској страни, оснивањем верских доктринарних школа, идеолошки су „зацементирали“ разлике између сунизма и шиизма, појачавајући и интензивирајући њихов међусобни сукоб. Сунити су током највећег дела заједничке историје прогањали шиите и притисцима верског, политичког, економског, културног карактера, приморавали на честе миграције. Сунити су шиите сматрали или немуслиманима или муслиманима другог реда. Положај шиита био је бољи само у време постојања малог броја шиитских династија.

Сунитско-шиитски раскол и сукоб имаће негативан утицај на безбедност на Блиском истоку све док се не реше фундаментални проблеми региона: стварање независне палестинске државе, осигурање опстанка Ирака као јединствене државе сунита, шиита и Курда, решавање унутарлибанских проблема, нормализовање америчко-сиријских, америчко-иранских и сиријско-израелских односа, нормализовање односа између Ирана и Саудијске Арабије.

Кандидат у истраживању користи институционалну аргументацију и у оквиру ње, парадигму историјског институционализма. Он показује да институција, у овом случају, верска група, када једном трасира неки колосек развоја догађаја, врло тешко одступа. Проток времена, а ради се о седамнаестовековном сукобу, подиже цену изласка са пута зависности, односно, превазилажење раскола и успостављање мира. "Критични прелом" - институционализација исламске религије после смрти оснивача – завршила се расколом сунита и шиита, али на последице не утиче сама институција, него и друге констелације интереса и стратешког позиционирања где је институција тек пуки одраз у виду компромиса заинтересованих страна. Кандидат објашњавати разлике између сунита и шиита преко низа верских догми које су попримеиле политички карактер управо кроз критичне политичке и конституционалне преломе.

## IV

### Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација је структурирана у осам поглавља.

Први део (Увод, стр. од 1. до стр. 61.) обухвата формулацију проблема, одређење предмета истраживања, хипотетички оквир и методолошки приступ. Поред тога, у првом, уводном делу садржаја дефинисани су појмови безбедности, регионалне безбедности, концепт „регионалног комплекса“, као и замисао заједничке и кооперативне безбедности. Такође, у овом делу су обрађени и појмови „безбедносне заједнице“ и „безбедносне дилеме“. Уз то, описан је регион Блиског истока са земљама које га чине, његовом демографском структуром и политичким и енергетским потенцијалом и значајем.

Други део (од стр. 62. до стр. 111.) приказује демографску слику територије Арабијског полуострва у доба пре појаве ислама. Описује начин живота, друштвено уређење, економске активности и облике веровања арапских бедуинских племена која немају јединствен државни ентитет. Указује се на мултиконфесионалност и мултиетничност тог простора : заједно са бедуинским Арапима, живе Јевреји, организовани, такође, на племенском принципу и хришћани, тако да су Арапи и пре појаве ислама били у контакту са два постојећа монотеистичким верама. У таквом политичком, економском и културолошком миљеу Мухамед из племена Курејш почиње своју пророчку активност. Кандидат затим елаборира најважније постулате нове вере и апострофира преломни моменат: када настаје раскол сунита и шиита, одмах по смрти пророка Мухамеда. Раскол је настао на питању наслеђивања власти од пророка Мухамеда. Млада муслиманска заједница се поделила на две струје: већинску која је сматрала да наследник пророка Мухамеда на челу муслимана треба да буде изабран на традиционални бедуински начин, односно избором у меџлису - врста скупштине - и мањинску која је заступала став да први и сви други наследници пророка Мухамеда морају да буду с њим у крвном сродству. Већина је тражила да се првенствено поштује суна, тј. традиција, што се односило на начин понашања пророка Мухамеда, његов живот и његове изговорене речи - сунитска струја. Мањина муслимана је сматрала да је након Мухамедове смрти једино његов брат од стрица и зет Али Абу Талиб, имао право да га наследи - шиитска струја. Иако у верском домену, радило се о политичком питању – питању власти - које је касније почело да поприма и економски и верски карактер. Кандидат наводи да теоретичари ислама тада нису постојали и да су верске компоненте раскола уобличене тек у каснијем 9. и 10. веку. Даље се даје приказ генезе сукоба око власти после трећег калифа Османа, када на чело заједнице као четврти калиф ипак долази Али, те се прелази на опис Умајадског и Абасидског калифата у контексту односа између сунита и шиита, односно новостворених доктринарних правних верских школа.

У трећем делу (од стр. 112. до стр. 154.) се детаљније разматрају доктринарне разлике између сунизма и шиизма. Представљене су карактеристике веровања и већинских сунита и мањинских шиита, с тим што је нагласак код шиита стављен на најбројнију шиитску групацију која се назива Дванаестерци - Дуодецимали, Имамати, Цафарити - који чине преко 85% укупне шиитске популације и који највише настајују Иран, Ирак и Либан. Ови шиити заступају веровање да је први имам после пророка Мухамеда био Али,

други Хасан, трећи Хусеин, обојица Алијини синови, те да у том низу има укупно дванаест имама и да сви воде лозу од Хусеина. Објашњава се да је дванаести имам, по веровању ових шиита, нестао и да се чека његов повратак, а да га за то време на земљи мењају његови заступници, оличени у лику имама, у новијој историји, имама Хомеинија и имама Хамнеија. Кандидат прецизира разлике четири најважније и једине признате сунитске и једне признате шиитске верско-правне школе и износ суштинска учења ових школа. Наглашава се Ханбалитска школа доминантна у Саудијској Арабији, која шиите не прихвата као муслимане него их сматра неверницима. Посебно се указује на појаву покрета познатог под именом вахабизам, који се појавио у Саудијској Арабији и у спрези са владајућом породицом ал Сауд направио савез уперен против шиита.

Четврти део (од стр. 155. до стр. 217.) обухвата развој шиизма на Блиском истоку у савремено доба, шиитске династије у региону до доласка имама Хомеинија на власт у Ирану, као и политички, економски и социјални положај шиитске популације у Ираку, Сирији, Либану и другим земљама региона до и од тренутка када су те земље почеле да стичу независност. Анализира се и настанак и функционисање првих верско – политичких организација шиита у земљама Блиског истока ван Ирана. Положај ирачких шиита је истражен и описан од периода пропасти Отоманске империје, преко америчке окупације па до данашњих дана. Детаљно се анализира развој шиизма у Либану, генеза либанског шиитског покрета, његове везе са иранским шиитима, те долазак имама Мусе Садра из Ирана у Либан, као прекретница у почецима организовања деловања и активности либанског шиитског живља. У овом делу се приказује генеза сиријских шиита, односно њиховог алавитског огранка који су најбројнији и најутицајнији шиити у Сирији. Детаљно се износи положај и активност саудијских и бахреинских шиита, саудијских који су мањина у својој земљи и бахреинских који представљају већину бахреинског становништва. Кроз историјат њиховог постојања, аргументовано се приказују разлози њиховог маргинализовања, као и активности ових шиитских група на поправљању положаја. Њихов положај се ставља у контекст савремених регионалних односа, посебно у вези са Арапским пролећем и јачањем тероризма Исламске државе. Четврти део обрађује положај осталих регионалних шиитских група у арапским заливским монархијама, Кувајту, Емиратима, Оману и Катару. Поред тога, у овом делу се приказују најважније шиитске династије до стварања Исламске Републике Иран, као и верско-политичке организације блискоисточних шиита ван Ирана, у Либану, Ираку, Јемену, Саудијској Арабији, Бахреину.

Пети део (од стр. 218. до стр. 257.) осликава успон шиита у другој половини 20. и почетком 21. века и стварање прве арапске шиитске државе у Ираку. Анализа је усредсређена на Исламску револуцију у Ирану и доктрину имама Хомеинија у контексту сунитско-шиитских односа и промену баланса снага између ове две групе у региону Блиског истока. Дају се основни елементи нове доктрине имама Хомеинија и указује на покушај исламистичког Ирана да извози револуционарне идеје свуда по муслиманском свету, а посебно да утиче на арапске шиите у региону. Истовремено се класификују разлози који су довели до успона сиријских Алавитита и фактори који доприносе њиховој сувереној владавини Сиријом више од 45 година. Паралелно се излаже и настанак и развој најјаче и најважније регионалне парадржавне творевине, либанског Хизбулаха. Најзад, кандидат објашњава како је, захваљујући



америчкој интервенцији 2003. године, Ирак постао прва арапска шиитска држава и како се та промена одразила на сунитско-шиитске односе у самом Ираку, али и читавом региону. Истиче се да су окупација Ирака и свргавање режима Садама Хусеина директно утицали и на снажење тероризма и сунитског исламистичког фундаментализма. Сунити који су од владајуће класе постали прогоњени, почели су да организују терористичке групе, при чему је ал Каида постала најснажнија и најутицајнија, али је захваљујући промени сунитско-шиитског односа и избијањем Арапског пролећа, које се осећало у читавом региону, створен простор за настанак данас најопасније терористичке организације Исламске државе.

Шести део (од стр. 258. до стр. 347.) упоређује сложене и испреплетане односе, како између појединих држава и организација из региона Блиског истока, тако и између држава региона са међународним факторима ван региона. Приказују се детерминанте иранских односа са "непријатељима" у региону: Саудијском Арабијом и већином других заливских монархија. Посебно детаљно је приказана генеза односа између Ирана и Саудијске Арабије, као два супротстављена пола у региону и водећег шиитског, односно сунитског центра. Доказује се да релације Техерана и Ријада имају највећи и одлучујући утицај на опште стање сунитско-шиитских односа, као и на степен безбедности у региону Блиског истока. Показује се да је пресудни моменат у савременим иранско-саудијским односима наступио падом иранског шаха Резе Пахлавија и доласком имама Хомеинија. Две земље нису никада непосредно ратовале, али између њих још од 1979. године, трају посредни сукоби на територијама других земаља, Либану, Сирији, Ираку, Јемену, Палестини. Поред тога, њихов ривалитет се одсликава и кроз ирански утицај на саудијску шиитску популацију. Други сегмент овог поглавља посвећен је анализи иранских односа са такозваним "пријатељима" у региону Блиског истока: Сирија, Либан, Ирак - шиитски делови ових држава - и поједине палестинске фракције. Детаљно се износи историјат иранских односа са Сједињеним Америчким Државама и Русијом у контексту раскола. Последњи одељак овог дела детаљно се бави једном од последица савремених сунитско-шиитских односа, нарастањем тероризма, кроз приказ неких од најважнијих терористичких организација и њихове повезаности са сунитско-шиитским сукобом, те утицаја на глобалну безбедност у региону Блиског истока.

Седми део (од стр. 348. до стр. 378.) бави се изгледима и могућим правцима у решавању блискоисточних проблема. Систематизују се који су то блискоисточни проблеми од значаја за сунитско-шиитске односе и безбедност у региону, а које би требало брзо решити како би се смањила ескалација и сунитско-шиитског сукоба и побољшала безбедносна ситуација у региону. Као кључна питања у том смислу наглашени су процес стварања независне палестинске државе; опстајање Ирака као јединствене државе; пацификација и разоружање Хизбулаха и палестинских фракција у Либану; нормализација либанско-израелских односа, могућности нормализације америчко-сиријских, америчко-иранских и сиријско-израелских односа. Кандидат у овом делу детаљно образлаже и аргументовано наводи који су то кораци који би довели до општег попуштања, тврдећи да је неопходно решавање свих наведених проблема, а не само неких од њих, како би се постигао напредак у сунитско-шиитским односима и безбедност у региону Блиског истока подигла на много виши ниво.

На крају су закључна разматрања (од стр. 379. до стр. 383.), односно, приказ резултата истраживања, у форми научне дескрипције и објашњења чинилаца и тенденција развоја процеса предмета дисертације и класификација фактора који су довели до сукоба, који су га генерисали, допринели ескалацији. На крају кандидат излаже своје виђење решавања овог сложеног регионалног и међународног конфликта.

Списак литературе се налази од стр. 384. до стр. 400. и обухвата низ монографија, научних чланака, зборника и релевантних електронских извора. Обим, разноврсност и актуелност коришћених извора – 144 монографије, 34 чланка у научним часописима, 35 чланака у разним седмичним и дневним новинама, 113 сајта разних научних и стручних организација – показују напор кандидата да свестрано изучи сложен феномен, компарира различита виђења.

## V

### **Остварени резултати и научни допринос**

Сунитско-шиитски раскол траје стотинама година, али је кулминирао крајем 20 и почетком 21. века. Изузев уско стручне јавности, већина немуслимана није разумела узроке, карактер, потенцијалне ризике и била је збуњена чињеницом да је сунитско-шиитски сукоб прерастао у најважнији проблем унутар муслиманског света. Културолошке, верске, политичке, па и језичке разлике доприносиле су да овај феномен остане у уском кругу познавалаца религије, политикологије, историје, културологије. Савремени свет нема целовита сазнања о последицама верског сукоба или су та сазнања неретко парцијална и/или верски, политички и културолошки стигматизована.

Докторска дисертација кандидата мр Драгана Тодоровића, оригинални је научни рад који даје свеобухватан преглед, генезу и последице односа између сунита и шиита у вишевековној вертикали и утицај тих односа на безбедност у региону Блиског истока и тако попуњава наведене празнине. Ова дисертација је први целовит научни рад у српској политикологији заснован на научној дескрипцији и изгледу сунитско шиитског раскола. Утемељена на изворној литератури дисертација објашњава широки спектар замршених и сложених односа сунита и шиита на Блиском истоку, унутар појединих држава у региону, регионалних земаља са силама ван региона Блиског истока, упозорава на потенцијале наговештава ескалације и маркира неопходне елементе за постепено свеобухватно решавање.

Дисертација систематизује корене, разлоге, субјекте, мотиве, интересе, циљеве и генезу овог сукоба; објашњава њихову променљиву важност у појединим фазама сукоба; осликава одраз овог сукоба на безбедност у региону и међународној заједници; моделе решавања овог и осталих повезаних блискоисточних проблема.

Кандидат аргументовано показује да се током историје мењао интензитет сунитско-шиитског сукоба, основни носиоци тог сукоба, укљученост актера са стране, али да су узроци раскола сунита и шиита суштински непромењени још од смрти пророка Мухамеда 632. године. Истраживање спроведено у овом докторском раду доказује корелацију односа сунитских и шиитских муслимана на Блиском истоку и безбедности тог региона: што је интензитет сукоба сунита

и шиита јачи, то је нижи ниво безбедности у региону, већи број сукоба, терористичких аката и милитантних група.

Дисертација издваја у 20. и почетком 21. века три догађаја који су имали улогу окидача процеса који трају, а који су тектонски променили баланс снага две струје у исламу и две групе муслимана, генерисали сунитско-шиитски сукоб, оснажили интензитет и обликовали ескалацију. Први је долазак на власт ајатолаха Рухолаха Хомеинија 1979. године, који је кандидат оценио као „тектонску“ промену у сунитско-шиитским односима: први пут у савременом добу створен је један шиитски државни ентитет у региону Блиског истока. Колега Годоровић доказује да последице Исламске револуције имају продужено дејство, трајан утицај, у Ирану и на шиите у региону Блиског истока. Други је америчка окупација Ирака 2003. године, јер је једна од последица била стварање прве арапске шиитске државе и квалитативна промена баланса снага у корист шиита. Кандидат објашњава везе промене положаја ирачких сунита и шиита са растом исламског фундаментализма и тероризма и јачањем терористичких организација сунитске провенијенције. Трећи је промена низа режима у региону, тзв. Арапско пролеће, које колега Годоровић оцењује као „тотални“ сукоб између сунита и шиита, додатно јачање тероризма и стварање нових терористичких организација чија је кулминација Исламска држава.

Тектонски карактер ових догађаја-процеса кандидат ситуира у неколико реалних сценарија одвијања сукоба у будућности. Покушај обнове калифата, на исламским правилима организоване државне структуре муслимана наговештава цивилизацијску димензију ширења конфликта. Рат у Сирији и незавршени сукоб у Ираку као решење могу довести до деволуције, растакања неких државних ентитета и стварања више нових независних или полузависних ентитета са доминацијом сунита, шиита или Курда, што би отворило могућност прекомпоновања целог региона по границама шиитско-сунитских подела. Промениће се позиција и утицај моћних регионалних играча, Турске и Саудијске Арабије, пре свих. Русија се вратила у регион са статусом велике силе. Израелско арапски сукоб је маргинализован, а тиме одложено решавање питања палестинске државе. Овим сценаријама треба додати и глобалне продоре у енергетском сектору који би драстично смањили потребу за нафтом - главним ресурсом - оном на којем почива моћ режима са мањком легитимитета у овом региону. Међу непознатим последицама је могуће и преобликовање граница у региону Блиског истока.

Колега Годоровић дефинише најважније кораке како би се предупредили негативни сценарији и залаже се за превазилажење фундаменталних проблема региона: стварање независне палестинске државе, опстанак Ирака као јединствене државе сунита, шиита и Курда, решавање унутарлибанских проблема, нормализовање америчко-сиријских, америчко-иранских и сиријско-израелских односа, нормализовање односа између Ирана и Саудијске Арабије. Низ препорука и предлога које кандидат износи сумирајући резултате истраживања представљају допринос за практичну политику.

## VI

### Закључак

На основу прегледа и оцене докторске дисертације „Сунитско-шиитски раскол и његове последице на безбедност у региону Блиског истока“ кандидата мр Драгана Тодоровића, Комисија константује да је:

- дисертација у свему урађена према одобреној пријави теме докторске дисертације;
- целовито објаснила корене сукоба, генезу и бројне последице по стање у исламу, муслиманском свету и државама Блиског истока;
- оригинално и самостално научно дело које доприноси разумевању до сада неистражених сегмената међународних односа, безбедности и политикологије религије у региону Блиског истока;
- научним приступом, консултовањем великог броја најрелевантнијих извора, ширином захвата и саопштеним резултатима кандидат је научној, стручној и широј јавности приближио сложеност проблема и допринео његовом целовитом сагледавању.

Истраживање глобалних политичких феномена, а сунитско-шиитског раскол и консеквенце по глобалну безбедност то свакако јесте, има научно и друштвено оправдање. Избегличка криза и мултикофесионални карактер наше државе и Балкана само су две чињенице које истичемо у том смислу. Истраживање спроведено у овој дисертацији је резултат личне и професионалне посвећености аутора вишедеценијском проучавању збивања у арапском и исламском свету.

### ПРЕДЛОГ

Комисија предлаже да Наставно-научно веће Факултета политичких наука прихвати дисертацију „Сунитско-шиитски сукоб и његове последице на безбедност у региону Блиског истока“, кандидата мр Драгана Тодоровића, као подобну за јавну одбрану, да формира комисију за јавну одбрану и упуту такав предлог надлежном телу Универзитета у Београду на даљу процедуру.

Београд, 18. марта 2016. године

---

Проф. др Мирољуб Јевтић, редовни професор  
Факултета политичких наука Универзитета у Београду

---

Проф. др Раде Божовић, редовни професор  
Филолошког Факултета Универзитета у Београду

---

Проф. др Драган Симић, редовни професор  
Факултета политичких наука Универзитета у Београду